

Vasile-Lucian V. GOLDAN
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași

THE ARCHBISHOP ANTIM
IVIREANU'S (1708-1716)-
INTERACTIONS BETWEEN THE
ORTHODOX RELIGION,
SPIRITUALITY AND
CREATIVITY

Empirical
study

Keywords

*Antim Ivireanul,
typographical activity,
religion and orthodox spirituality,
innovative creativity.*

Abstract

A striking mark on the romanian culture was left by a georgian character, Andrei from Iviria, later known under the name of Antim hieromonk, and also in the cultural and religious romanian consciousness, known as Antim Ivireanul the Metropolitan of Țara Românească. Togheter with this Antim, the ruler Constantin Brâncoveanu managed to perfect a vaste missionary work, which didn't limit only at the country territory, but went beyond its borders, heading to Transilvania, Sinai, Jerusalem, Constantinopol, Serbia, Georgia and the Athos Mountain. The present work express in a sistematic and objective manner, the activity and the role of the hieromonk, then of the Metropolitan Antim, in our romanian culture's development through the interaction between the orthodox spirituality and the innovative creativity of the walachian bishop.

Introducere

O amprentă pregnantă asupra culturii și spiritualității românești este lăsată de un personaj georgian, Andrei din Iviria, mai târziu întâlnit cu numele de Antim ieromonah, iar în conștiința culturală religioasă românească cunoscut sub numele de Mitropolitul Antim Ivireanul al Țării Românești.

Plecând de la cuvintele lui Alexandru Odobescu: *de câte ori va dori cineva să deschidă cartea suvenirurilor literare ale nației române, numele Antim tipograful se va prezenta cu onoare printre cei dintâi. Istoria propășirii noastre naționale îl va aminti în veci cu laude și-i va acorda tot timpul glorioasele prerogative ce se dau acelor care știu a se pune în capul luminării unui popor* (Odobescu, 1941) lucrarea de față încercă să creioneze în linii mari și succinte, activitatea și rolul lui *Antim ieromonah* în dezvoltarea culturii noastre românești prin interacțiunea dintre religie, spiritualitate și creativitatea inovatoare a mitropolitului muntean.

Studiul prezent se dorește a fi o expunere sistematică și concisă a personalității Mitropolitului Antim Ivireanul, a impactului său asupra revigorării culturii și a vieții bisericești în Țara Românească.

Pentru a avea o viziune cât mai amplă asupra activității mitropolitului Antim – reflectată în interacțiunea dintre religia ortodoxă, spiritualitate și creativitatea inovatoare a acestuia – s-a realizat o amplă cercetare atât a scrierilor autorilor români (istorici și teologi) – Nicolae Iorga, Alexandru Odobescu, Alexandru Elian, Mircea Păcurariu și Gabriel Ștrempel – cât și a lucrării *Antim Ivireanul cărturar umanist* – publicată de Fanny Djindjihașvili – de unde se poate remarca recunoștința și prețuirea poporului georgian vis-à-vis de marele cărturar adoptat de români.

I. Originea lui Antim

Începutul secolului al XVIII –lea în Țara Românească este marcat de personalitatea emblematică a domnitorului Constantin Brâncoveanu, sub a cărui domnie arta și cultura, atât laică cât și bisericească, cunosc o adevărată dezvoltare, consacrându-se acum și nou stil arhitectural și anume stilul brâncovenesc. La curtea lui se încrucișau două curente culturale: unul italian, venit din Occident și unul grecesc, venit din sud-estul ortodox. Între reprezentanții celui dintâi consemnăm pe Anton Maria del Chiaro din Florența, secretarul lui Brâncoveanu pentru limbile occidentale, autorul unei lucrări despre Țara Românească, tipărită la Veneția în 1718 și pe doctorul grec Iacob Pylarino, autor a unor lucrări medicale. Cel de-al doilea curent era reprezentat de patriarhii Dositei și Hrisant Notaras ai

Ierusalimului. Alături de cei amintiți se mai adaugă și profesorii de la Academia domnească Sfântul Sava din București (Păcurariu, 1994).

Alături de acești cărturari străini și-au desfășurat activitatea și numeroși oameni de carte români: stolnicul Constantin Cantacuzino, renumit istoric, cu studii la Padova, care a început o *Istorie a Țării Românești*; frații Radu și Șerban Greceanu, primul din ei fiind “*cronicarul oficial*” al domniei lui Brâncoveanu, cu o însemnată lucrare istorică; Radu Popescu, cu o cronică privind întreaga istorie a Țării Românești, frații David și Teodor Corbea, renumitul psaltist “*Filotei sin agai Jipai*”, de la care a rămas prima *Psaltichie românească* cunoscută; episcopii Mitrofân și Damaschin de la Buzău; mitropolitul Teodosie și urmașul său, marele cărturar Antim.

Părerile cu privire la originea lui Antim, de la venirea lui în Țara Românească și până astăzi sunt dintre cele mai variate și mai curioase, deși documentele contemporane și mărturiile personale erau suficient de categorice ca să nu lase loc interpretărilor. Cele mai multe dintre date îl consideră pe Antim de origine georgiană, ivireană, caucaziană. Astfel Lesvioldax precizează: *el a fost din țara Ivirilor*. Afirmăția lui este întărită de Timotei Cipariu și de către Melchisedec Ștefănescu care utilizează date luate din cartea lui del Chiaro (Ștrempel, 1997).

Au fost și păreri contradictorii, una dintre ele fiind a lui Alexandru Odobescu care-l considera pe Antim venit în țară în timpul lui Șerban Cantacuzino, din Mănăstirea Ivirului de la Muntele Athos, ca stareț al Mănăstirii Snagov (Odobescu, 1941).

În Georgia, Antim a fost amintit îndeosebi în legătură cu istotia tiparului, dar originea georgiană a lui Antimoz (cum îl numesc georgienii) nu a fost pusă niciodată sub semnul întrebării. O dovadă în plus că Antim era georgian o găsim în cartea tipărită în limba arabă, unde semnează *Gurdji*, ceea ce înseamnă georgian (Djindjihașvili, 1982).

Istoriografia românească, la fel ca și cea georgiană, nu dispune de date precise despre viața lui Antim înainte de anul 1691 (Damian, 1956) – data când semnează prima carte tipărită de el (Șerbănescu, 1956), – când se face cunoscut în Țara Românească. Ivireanul, adică cel născut în Iviria (Georgia de astăzi) rămâne și astăzi un semn de întrebare. Cu toate acestea venirea lui Antim în Țara Românească poate fi aproximată și încadrată între data urcării pe tron a domnitorului Constantin Brâncoveanu și tipărirea primei sale lucrări în țară (*Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon*), adică între 9 noiembrie 1688 și anul 1690 (Ștrempel, 1997).

Se crede că Antim a fost adus în țară la sugestia Patriarhului Dositei al Ierusalimului, pentru a-l convinge pe Brâncoveanu să folosească

serviciile lui Antim, în planurile sale inovatoare și de înviore a culturii, care coincideau cu planurile acestuia de difuzare a culturii grecești în toată lumea ortodoxă (Djindjihașvili, 1982).

Antim s-a născut în jurul anului 1650 în Iviria (Rădulescu, 1997) – Georgia sau Gruzia de azi – din părinții Ioan și Maria, primind la botez numele de Andrei. Originea georgiană este arătată de el numindu-se fie *Antim Ivireanu*, fie *Antim georgian de neam*, fie *Antim tipograful din Iviria*.

După informațiile florentinului Anton Maria del Chiaro, a căzut rob de tânăr, probabil la turci, care invadeau adeseori Georgia, și a fost dus la Constantinopol. Nu se știe cât timp a stat în robie. Eliberat – fie datorită calităților sale deosebite, fie prin răscumpărare din partea Patriarhiei ecumenice – Andrei-Antim a trăit în preajma Patriarhiei, unde a învățat sculptura, caligrafia, pictura și broderia. Tot în Constantinopol a putut să învețe greacă, arabă și turcă. Se presupune că ar fi urmat școlile grecești de pe lângă Patriarhie, pentru că lucrările sale originale îl arată ca pe un om cu multă învățătură, pe care nu și-o putea însuși ca autodidact (Păcurariu 1994).

1.1. Creativitatea tipografului Antim

Dezvoltarea profesională a lui Antim s-a conturat și desăvârșit odată cu ajungerea acestuia în Țara Românească. Aici învață temeinic limba română – lucru desprins din tipăriturile sale atât în limba română cât și în cea slavonă – și înțelege că mesajul unei cărți se înmulțește direct proporțional cu difuzarea textului respectiv în timp și spațiu. Majoritatea cercetătorilor cred că Antim a deprins meșteșugul tiparului în Țara Românească, în tipografia domnească de la București, aflată sub conducerea fostului episcop de Huși, Mitrofan. Există și alte păreri conform cărora Antim ar fi învățat arta tiparului la Moscova sau la Kiev. Ultima ipoteză lansată de către Nicolae Șerbănescu afirmă că Antim ar fi învățat arta tiparului la Veneția. Acest lucru nu poate fi considerat valid deoarece del Chiaro nu putea omite în scrierile sale o informație atât de prețioasă.

La 10 iunie 1691, Mitrofan este ales episcop al Buzăului, iar lui Antim i se încredințează conducerea tipografiei din București. Acesta este momentul când tânărul tipograf pune bazele unei adevărate școli ce avea rolul atât de a publica și a traduce numeroase volume în manuscris, dar și de a forma noi ucenici ai tiparului. Astfel după prima carte tipărită în Țara Românească, *Pareneticele* lui Vasile Macedoneanu (1691), Antim pregătește tipărirea altei cărți grecești, mai mare decât cea dintâi. Titlul în românește este următorul: *Slujbele cuvioasei noastre maici Parascheva cea Nouă și a cuviosului Părintelui nostru Grigorie Decapolitul, precum și a sărbătorilor premergătoare intrării în Biserică a prea sfintei Născătoare de Dumnezeu,*

căci cade în aceeași zi cu sărbătoarea sfântului. Tipărite din porunca și cu cheltuiala prealuminatei... Ioan Constantin Basarab, voievod a toată Ungrovlahia, 1662, în luna iunie, de smeritul între ieromanihi Antim din Iviria (Ștrempel, 1997).

Lucrarea este una impresionantă, cartea având 122 de pagini de dimensiuni obișnuite, simplu imprimate, cu literă tipografică frumos tăiată. În materie tipografică Antim va excela printr-un rafinament de imprimare în grecește cel puțin egal officinelor venețiene (Ștrempel, 1997). Un an mai târziu în 1693 este tipărită la București *Evanghelia greco-română*, o realizare tipografică de seamă, cu gravuri, frontispicii și cu vinieta lucrate cu o deosebită maestrie, având și o *post-față* scrisă de el (Păcurariu, 1994).

După stabilirea în țară, Antim s-a aplecat cu seriozitate asupra limbii române și în cei 25 de ani petrecuți în Valahia a ajuns să o stăpânească. Astfel, dacă în epilogul Evangheliei greco-române din 1692, Antim își cere iertare pentru greșeli, din *Pasltirea* tipărită în 1694 rezultă cu evidență că ajunsese să învețe limba în toate subtilitățile ei. Dedicția făcută lui Constantin Brâncoveanu și cele opt versuri la stema țării denotă și un real talent poetic ortodoxă (Djindjihașvili, 1982).

Tipografia din București, reorganizată de Antim a fost numită în acea perioadă *Tipografia domnească*, activitatea acesteia ținând în mare măsură doar de prezența monahului georgian acolo. Anul 1694 marchează sfârșitul activității tipografiei domnești și coincide cu trimiterea lui Antim la Snagov împreună cu o parte din utilajul tipografic de la București.

Venirea lui Antim la Snagov deschide o nouă pagină pentru istoria acestei mănăstiri (Șerbănescu, 1997). De la cronicarul Radu Popescu aflăm că pe timpul lui Șerban Cantacuzino, mănăstirea Snagovului era loc pentru surghiun. Documentele arată că în timpul lui Constantin Brâncoveanu Mănăstirea ajunsese la multă *lipsă și slăbiciune* (Djindjihașvili, 1982), iar domnitorul nu o putea lăsa în starea deplorabilă în care se afla. Talentul și spiritul de organizator al lui Antim l-au determinat pe Brâncoveanu să-l trimită pe ieromonahul tipograf la Snagov pentru a reorganiza și salva Sfânta Mănăstire. În acest scop Antim a luat cu el litera și presa, dorind să dezvolte în acest loc liniștit o activitate tipografică rodnică.

Documentele vremii îl arată pe Antim și ca stareț al Mănăstirii, numit fiind în 1696. În această veche așezare monahală a luat naștere un nou centru tipografic, cu posibilități de imprimare în mai multe limbi, în vederea ajutorării creștinilor ortodocși aflați sub dominație turcească. Astfel în doar 5 ani (1696-1701) au fost imprimate la Snagov 15 cărți: 7 grecești, 5 românești, una slavonă, una slavo-română și una greco-arabă.

Dintre cele ce trebuie amintite sunt: *Antologhionul* (1697), o carte cu peste 2100 de pagini, cuprinzând extrase din Mineie, dar și *Pslatirea*, *Ceaslovul*, *Octoihul*, *Triodul*, *Penticostarul* și *Liturghierul*. Pe lângă cele enumerate, al căror conținut liturgic este unul explicit, întâlnim și tipărirea cărții *Mărturisirea de credință* a mitropolitului Petru Movilă, lucrare ce a produs multe discuții contradictorii în secolul al XVII –lea și a cărei importanță a fost stabilită prin Sinodul de la Iași din 11 martie 1642. Aceasta era însoțită de un comentariu al învățatului grec Visarion Macri din Ianina și cu o scrisoare-prefață a patriarhului Dositei al Ierusalimului. Este foarte interesant de urmărit faptul că toate tipărișurile lui Antim aveau scop liturgico-didactic. În acest sens, tipărișrea lucrării lui Petru Movilă venea să întărească, prin explicații clare, importanța credinței creștin ortodoxe și scopul organizării cultului divin-public. Sunt lucrări ce au rolul de a întări convingerea și credința atât a clericilor, cât și a credincioșilor. Singurul dezavantaj venea tot din rândul populației, majoritatea ei fiind neștiutoare de carte și cu regret trebuie menționat faptul că nici mare parte din clerici nu făceau notă discordantă de la acest inconvenient.

Grija lui Antim față de urmași și spiritul lui vizionar didactic, se reflectă în singura carte slavonă tipărită de el și anume, *Gramatica slavonă* a lui Meletie Smotrițki. Aceasta ediție apare la Snagov, iar motivarea tipării ei este dată de faptul că aceasta lucrare era necesară elevilor care se pregăteau la școala de slavonie de la București (Păcurariu, 1994). Antim realizează importanța materialelor didactice și faptul că doar școlarizarea tinerilor poate produce o schimbare profundă în dezvoltarea, nu doar a bisericii, ci și a societății.

Odată cu primul an al secolului al XVIII –lea, ieromonahul Antim a imprimat *Liturghierul greco-arab*, prima carte ortodoxă cu caractere arabe. Tipărișrea acesteia s-a făcut la rugămintea adresată lui Constantin Brâncoveanu de către fostul patriarh al Antiohiei, Atanasie al III-lea Dabbas. Tipărișrea ei a necesitat luni întregi de muncă, deoarece întregul utilaj tipografic, inclusiv turnarea literelor arabe a fost lucrat de Antim (Păcurariu, 1994).

Acțiunea misionară a lui Antim nu se limitează doar la simplul fapt al tipării manuscriselor și a cărților de cult, el este cel ce a format o serie de ucenici pe care i-a învățat meșteșugul tiparului. Dintre aceștia enumerăm pe ipodiatonul Mihail Ștefan sau Iștvanovici, care a fost trimis la Alba-Iulia unde a tipărit *Chiriadromionul* și o *Bucoavnă* în 1699. Până în 1708 a lucrat la Râmnic iar apoi a fost trimis în Iveria, punând bazele unei tipografii cu caractere georgiene la Tbilisi. Ultima mențiune referitoare la activitatea lui este legată de plecarea acestuia în Olanda pentru a-și perfecționa știința tipografică.

Alți ucenici tipografi au fost Gheorghe Radonovici și ieromonahul Dionisie Flor (Păcurariu, 1994).

În anul 1701 a încetat pentru totdeauna activitatea tipografică la Snagov, fiind reluată la București. Antim și-a păstrat egumenia la Snagov. Probabil a plecat de aici în urma unor intrigi, fapt pe care-l amintește el însuși în cunoscuta sa apărare trimisă lui Brâncoveanu la 13 ianuarie 1712 (Elian, 2003).

Anii 1701-1705 constituie perioada cea mai propice din activitatea sa tipografică și artistică, tipărind nu mai puțin de 15 cărți dintre care două în românește, una slavono-română, și 11 în grecește. Tipografia cu litere arabe lucrată în Țara Românească a fost dăruită de domnitorul Constantin Brâncoveanu, Patriarhului Atanasie Dubbas care a instalat-o la Alep în 1706. Aici a imprimat numeroase cărți până în 1724 când a fost reutilată, continuând să tipărească până în 1899 nu mai puțin de 76 de cărți.

Trebuie menționat faptul că activitatea tipografică a lui Antim a urmărit și a avut o dublă finalitate. În primul rând Antim dorea o educare a clerului ortodox. Această educație nu putea fi primită prin școală – ca instituție – dat fiind faptul că accesul în academiile vremii era unul restricționat în primul rând de situația ierarhico-socială și apoi de cea materială. Astfel, singur mod de a oferi o educație clericilor era reprezentat de către cuvântarea liberă și nu în ultimul rând de tipărișrea cărților de cult. La rândul ei, această educație oferită clericilor avea rolul de a propaga unda educativă mai departe, până la nivelul cel mai de jos al claselor sociale. Se poate observa o structură piramidală, cu efect atât orizontal cât și vertical, care avea menirea să aducă o relație de interdependență între ideile de creație ale lui Antim și spiritualitatea ortodoxă. Un al doilea scop al traducerilor monahului, iar mai târziu al mitropolitului de origine georgiană, era acela de a introduce limba românească în cultul divin public. Realizarea acestui lung proces evolutiv își are temeiul în munca depusă de tipograful Antim, la Snagov și București.

În anul 1705 episcopul Ilarion al Râmnicului este scos din scaun în locul lui fiind ales la 16 martie 1705 egumenul Antim de la Snagov. A doua zi a fost hirotonit arhieru și instalat în scaunul episcopal. Prima sa grijă la Râmnic a fost înființarea unei tipografii asemenea celei de la București. În mai puțin de 3 ani a tipărit la Râmnic 9 cărți, dintre care 3 grecești, 3 românești și 3 slavo-române. Una dintre cele mai importante este *Tomul Bucuriei* (1705), în care era combătută influența catolicismului cuprinzând 5 lucrări polemice (aproape 800 de pagini), tipărită cu cheltuiala Patriarhului Dositei al Ierusalimului. După părerea specialiștilor lucrarea poate sta alături de cele mai reușite tipărișuri ale Apusului (Djindjihașvili, 1982).

În această perioadă Antim a început tipărirea cărților de slujbă în limba română, pentru a oficializa cândva acest lucru. Procesul de înlocuire a limbii slavone cu cea română era început, dar risca să fie periclitat de influența grecească. Pentru început a tipărit cărți de slujbă bilingve, ca mai apoi să continue doar cu acele traduceri românești.

În anul 1706 apare *Molitvelnicul* având două volume distincte: *Liturghierul și Molitvelnicul* propriu-zis. Exceptând tipărirea, ca episcop de Râmnic, Antim s-a preocupat de înmulțirea bunurilor episcopiei cumpărând sau primind ca danie terenuri arabile, vii și păduri. Un rol însemnat îi revine prin restaurarea și pictarea Mănăstirilor Cozia și Govora în care se păstrează și chipul episcopului zugrăvit (Păcurariu, 1994).

1.2. Mitropolit al Ungrovlahiei

Ascensiunea lui Antim pe scara ierarhiei este una fulminantă. La data de 27 ianuarie 1708 se stinge din viață mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei, iar episcopul Antim al Râmnicului este chemat în scaunul mitropolitan. Din *Istoria domniei lui Constantin Brâncoveanu*, scrisă de Radu Greceanu reiese că răposatul mitropolit a lăsat *diată* ca să rămâie în urma lui la păstoriu *sfinția sa părintele Râmnicului chir Antim* (Djindjihașvili, 1982).

Celebră este cuvântarea noului mitropolit Antim, care a răspuns gestului de smerenie făcut de către domnitor – sărutarea mâinii – printr-o cuvântare care s-a păstrat în fruntea *Didahiilor* (lucrare asupra căreia se va reveni). Ea constituie nu doar un prețios document de epocă ci relevă un eminent de echilibru între erudiție și creație (Negrici, 1971). Semnificativ e faptul că această cuvântare a fost rostită în limba română, deși de față se aflau doi prelați greci: Hrisant Notara și Gherasim Palladas (Ivireanul, 1997).

Ca și la Râmnic, activitatea lui Antim ca mitropolit poate fi urmărită sub mai multe aspecte: îndrumător al activităților unor tipărnice, traducător de cărți liturgice în românește, ctitor de locașuri sfinte, îndrumător al clerului, econom al bunurilor Mitropoliei și cu toate că nu era român, a dat dovadă de un patriotism materializat la concret prin lupta ce avea să o ducă, pentru apărarea neamului românesc și a valorilor lui culturale (Păcurariu, 1994).

Meritul cel mai mare al Mitropolitului Antim în istoria culturii românești îl constituie *Didahiile* sale, adevărată piatră de hotar a începuturilor elocvenței sacre la români. Aceste predică scrise și rostită între 1709 și 1716 și tipărite postum, marchează începuturile oratoriei românești (Ulariu, 2011). În alcătuirea acestei lucrări, Antim s-a inspirat din mai multe lucrări ale vremii, dar cel mai important izvor folosit a fost opera

predicatorului grec Ilie Miniati. În acest sens se pot găsi pasaje traduse din didahiile lui Miniati, dar totuși lucrarea lui Antim rămâne una originală prin faptul că ea este adaptată la situațiile specifice societății românești.

Activitatea misionară a lui Antim nu s-a limitat doar la spațiul Țării Românești, la administrarea bunurilor bisericești și tipărirea cărților de cult. În anii săi de păstorie ca mitropolit s-a arătat deschis față de Patriarhul ecumenic cu care se arată solidar la problemele acestuia create de apuseni la Sfântul Mormânt (Iorga, 1934). Se poate observa o înclinație clară a lui Antim doar spre bisericile ortodoxe surori și mai puțin spre apusul catolic și protestant. Ușoara lui reținere poate fi cauzată și de situația bisericii românilor din Transilvania, unde sub presiunea ordinilor monahale catolice, a actului semnat de Atanasie Anghel și a nerecunoașterii autorităților a articolelor din Diploma a II – a Leopoldină, de la începutul secolului al XVIII –lea (Vicovan, 2002).

2. Activitatea cultural-spirituală a mitropolitului Antim Ivireanul

De la Antim Ivireanul s-au păstrat în manuscris și celebrele sale predică, numite *Didahii* (Iorga, 1969) din grecescul *ἡ διδαχὴ* rostite în cursul arhipăstoriei sale în diferite duminici și sărbători. Se cunosc 28 de predică rostite de Antim, lor adăugându-se șapte cuvântări ocazionale, trei funebre și trei cuvântări asupra taine spovedaniei. Manuscrisele lui Antim mai cuprind și cele două apărări ale sale trimise lui Brâncoveanu (Păcurariu, 1994).

Predicile lui Antim prezintă o mare varietate, trecând de la întristare la îndemn și de la indignare la persuasiune. Limbajul este unul viu, actualizat, îmbogățit prin numeroasele exemple cotidiene. Antim nu se sfiște să i-a apărarea țăranilor, care erau împovărați de biruri, dar în același timp îi și mustră pentru faptul că aduc cuvinte de necinste bisericii prin vocabularul vulgar. În acest sens, una din predicile sale este dedicată exclusiv acestei probleme, putând numele de *Împotriva sudălmilor*. Antim este cel ce a folosit mustrarea directă în predică sa, fără a se feri sau a menaja auditoriul său, indiferent de titulatura sau rangul pe care acesta îl avea. În acest sens el critică femeile și fetele boierilor care se îndeletniceau cu „sulimineala” – termen arhaic ce desemna preocuparea femeilor față de estetică – iar acestei practici îi dedică o întreagă cuvântare ce se poate citi și astăzi: *Cuvânt împotriva suliminelei*. În multe din predicile sale condamna cu asprime pe boieri pentru tratamentul inuman la care supuneau țăranimea și pentru luxul în care se desfășurau soțiile lor.

Întristat de slaba pregătire a preoților, mitropolitul Antim a tipărit în 1710 la Târgoviște

Învățătura bisericească la cele mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților, acum într-acest tipărită în Sfânta Mitropolie în Târgoviște la anul de la Hristos 1710. Să se dea în dar preoților (Djindjihașvili, 1982). Era un mic catehism împărțit în trei părți cu 14 capitole, necesar preoților pentru catehizarea credincioșilor. Dorința și efortul lui Antim în ceea ce privește pregătirea clerului reprezintă o dorință mai veche a acestuia. Încă din momentul venirii sale pe scaunul episcopal al Râmnicului va depune eforturi considerabile în educarea preoților, pe care i-a găsit mereu tributari unor cutume și obiceiuri locale ce nu aveau nici o legătură cu normele și canoanele bisericești.

Cu toate îndemnulurile mitropolitului, preoții nu s-au arătat interesați de învățătura sa așa că 4 ani mai târziu în 1714 tipărește o nouă broșură *Capete de poruncă la toată ceata bisericească*. În cele 17 foi mitropolitul fixa 12 îndatoriri de competență pentru preoți, totodată amenințându-i că de nu le vor respecta vor fi trecuți în rândul țaranilor (Păcurariu, 1994).

Exceptând lucrările tipărite, de la mitropolitul Antim ne-au rămas o serie de scrieri în manuscris. Cea mai însemnată lucrare se numește *Chipurile Vechiului și Noului Testament...* cunoscută și sub numele de *Arborele genealogic a lui Iisus Hristos* sau *Rodoslovie*. A fost scrisă în 1709 la Târgoviște și dedicată lui Brâncoveanu. Este un manuscris frumos, caligrafiat în întregime de mâna lui Antim, îmbodobit cu trei schițe lucrute în culori și cu 515 chipuri așezate în medalion. Manuscrisul original se păstrează astăzi în Biblioteca Academiei de Științe de la Kiev (Albala, 1962).

Colaborarea domnitorului Brâncoveanu cu mitropolitul Antim a fost una productivă, mai ales din punct de vedere cultural. Din interesul lor pentru cultură, atât Țara Românească, cât și întreaga ortodoxie s-au îmbogățit considerabil. Înșiruirea tuturor cărților tipărite sub egida celor două personaje marcante ale sfârșitului secolului al XVII –lea și începutul celui de al XVIII –lea, este una dificilă, deoarece în cele cinci tipografii muntene s-au tipărit nu mai puțin de 80 de lucrări scrise în șase limbi, exceptând lucrările cu locul de apariție nesigur și cele imprimare cu ajutorul domnitorului în Orientul Apropiat, la Tiflis și Alep (Giurescu, 2010). Nu în ultimul rând trebuie amintit faptul că multe dintre aceste cărți erau în ediție bilingvă. Astfel cu toate că prețul și durata de tipărire erau duble, ele au văzut lumina tiparului pentru că se dorea o pregătire a clerului românesc care trecea printr-o perioadă dificilă a existenței sale datorită tocmai lipsei lor de pregătire. Introducerea limbii române în cult a fost un amplu proces ce a necesitat o perioadă îndelungată de timp. Cu toate că limba slavonă nu mai era folosită în cancelariile domnești, mulți dintre episcopii munteni și moldoveni respingeau înlocuirea

acesteia cu cea română. Astfel, scopul tipăriturilor biligve este unul de natură didactică. Antim este un vizionar al secolului său, grija lui pentru transmiterea valorilor culturale, pentru îmbogațirea și accesibilitatea lor, vădește această trăsătură a sa.

Traducerile lui Antim vizează două categorii de persoane. El se adresează cercurilor înalte, oamenilor de cultură, prin preocuparea sa nobilă, dar și celor ce reprezentau marea masă a populației Țării Românești, țaranilor. Cu privire la prima categorie, Antim tipărește cărți în limbile greacă, slavă și română. Aceste traduceri nu fac decât deschide o nouă viziune asupra materialului scris, pentru ca mai târziu, să faciliteze accesul oamenilor la ele. Cu privire la cea de a doua categorie, cea numeroasă, Antim încearcă mai întâi să formeze o pregătire clerului de mir, cât și celui monahal, prin tipărirea și distribuirea gratuită a unor materiale cu caracter pur didactic și în conformitate cu canoanele și învățătura de credință ortodoxă. Mitropolitul încerca să înlăture toate cutumele și obiceiurile de factură necreștină, ce se întâlneau în diferite regiuni ale țării – parte din ele sunt întâlnite și astăzi – printr-o uniformizare a cultului creștin ortodox, dată de publicarea și distribuirea molitfelnicelor traduse în limba română. Pregătirea preoților era privită ca o primă etapă a unui proces mai lung, ce avea ca scop pregătirea întregii populații. Nu se poate vorbi la acea dată despre organizarea unor școli accesibile tuturor, pentru că nici fondurile, dar mai ales mentalitatea vremii nu o permitea. Se poate observa totuși, că rolul acestor preoți cu o oarecare pregătire teologică, era acela de a forma la rândul lor buni creștini. Biserica prin reprezentanții ei, înaintează într-o etapă în care încearcă să educe, să învețe și să explice credincioșilor săi, credința creștin ortodoxă. Așa se poate explica tipărirea *Mărturisirii de credință* a mitropolitului Petru Movilă, tipărirea molitfelnicelor în limba română, cât și a liturghierelor slavo-române, iar mai apoi române.

Încurajarea oficerii serviciilor religioase ale cultului divin-public în limba română, reprezintă o nouă provocare a acelor vremuri, dar având în vedere faptul că însuși mitropolitul încuraja această nouă direcție, clerul se bucura atât de susținere cât și de oblăduire. Astfel, slujirea Liturghiei în limba română va marca desăvârșirea naționalizării cultului, deoarece introducerea limbii române în Biserică a avut o sferă mult mai largă, oficierea întregii Liturghii reprezentând etapa finală a proiectului demarat de Antim (Zamfir, 2013). Buna colaborare dintre scaunul mitropolitan și cel domnesc asigura o stare echilibrată și prosperă vieții religioase a acelor vremuri, iar faptul că domnitorul Brâncoveanu a știu să ducă o politică externă precaută, a favorizat dezvoltarea politico-administrativă și cultural religioasă, prin prisma

neangajării în conflicte armate de amploare a teritoriului din Țara Românească.

Predicile și activitatea tipografică a mitropolitului Antim subliniază într-un mod evident raportul interacțiunii dintre religia ortodoxă, spiritualitate și creativitate. Tot în această tonalitate a armonizării religiei, spiritualității și creativității se situează zidirea mănăstirii Antim din București. Realizarea artistică a mănăstirii reprezintă o mărturie elocventă a vieții culturale bucureștene de la începutul secolului XVIII-lea. Întregul complex – biserică, chilii, paraclis, clopotniță, case egumenești – a fost executat, atât arhitectonic cât și pictural, potrivit planurilor întocmite de marele ierarh fiind singura biserică ridicată în sec al XVIII-lea cu planul în formă treflată.

Tradiția menționează că toate sculpturile din piatră ale tâmplii, ale picioarelor coloanelor și ale ancadramentelor, ca și pictura din biserică mare și din paraclis, au fost executate după schițele mitropolitului ctitor, care a și pictat câteva icoane pe fresca zidurilor, alături de Preda Zugravul; pictate de el sunt și cele două icoane: icoana Tuturor Sfinților și Icoana celor patru sfinți (Alexie, Nicolae, Antim și Agata).

Concluzii

Cuvântarea pe care Antim Ivireanul a rostit-o cu prilejul urcării sale pe scaunul mitropolitan este un model de smerenie creștinească (Cartoian, 1980) dar și începutul unei aluzii la starea de atunci a țărilor române, aflate sub suzeranitate turcească, dorind să fie un *păstor de suflete pentru urgisitul neam românesc și de mângâiere la scârbele lumii acesteia* (Ivireanul, 1997).

Antim Ivireanul este continuatorul operei de introducere a limbii române în bisericile tuturor provinciilor românești. El este cel ce duce o muncă asiduă în opera de tipărire a nenumărate cărți. Scopul lor este clar mărturisit în prefețe, și anume acela de a sluji la oficierea slujbelor în limba română.

Prin opera sa – multe dintre cuvântări publicate postum – și activitatea sa prodigioasă, mitropolitul Antim a evidențiat, încă de acum 300 de ani, posibilitatea interacțiunii dintre religie, spiritualitate și creativitate, dar nu în ultimul rând a prezentat beneficiile acestei colaborări.

Astfel comparată cu elocvența venețianului Ilie Miniati, arta orașului lui Antim se apropie mai curând de elocvența sacră a lui Boussuet, Bourdaloue și Massillon, pentru că nu se rezumă nici la exageza textelor biblice, nici la o retorică fină și globală, fiind într-o expresie foarte apropiată de aceea a limbii literare românești de astăzi, un comentariu de înaltă ținută etică a stărilor social-politice contemporane (Piru, 1970).

Deși era de alt neam, mitropolitul Antim și-a pus toate cunoștințele în slujba Bisericii și a poporului român, slujind neamul nostru mai ales pe calea tiparului. De tipărirea cărților sale se leagă și desăvârșirea procesului de românizare a slujbelor bisericești și crearea unei limbi liturgice românești folosite până astăzi.

Mulțumiri

Această lucrare a fost sprijinită financiar în cadrul proiectului POSDRU/187/1.5/S/155397 cu titlul „Prin burse doctorale spre o nouă generație de cercetători de elită”, cofinanțat din Fondul Social European prin intermediul Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Bibliografie

- [1] Albala, R., (1962). *Antim Ivireanul și vremea lui*, Ed. Tineretului, București;
- [2] Cartoian, N., (1980). *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Minerva, București;
- [3] Damian, P. B., (1956). Viața lui Antim Ivireanul. *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 8-9, LXXIV, pp. 679-699;
- [4] Djindjihașvili, F., (1982). *Antim Ivireanul cărturat umanist*, Ed. Junimea, Iași;
- [5] Elian, Al., (2003). *Bizanțul, Biserica și cultura românească – studii și articole de istorie*, Ed. Trinitas, Iași;
- [6] Giurescu C. C., (2010). *Istoria Românilor*, vol. III, Ed. ALL, București;
- [7] Iorga, N., (1969). *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol I, I.E.D.P., București;
- [8] Iorga, N., (1934). *Noui contribuții la istoria Bisericii noastre, Mitropolitul Antim Ivireanul în luptă cu Ierusalimul pentru drepturile Bisericii sale*, Tipografia cărților bisericești, București;
- [9] Ivireanul, A., (1997). *Opere*, Ed. Minerva, București;
- [10] Negrici, E., (1971). *Antim Ivireanul – logos și personalitate*, Ed. Style, București;
- [11] Odobescu, Al., (1941). Câteva ore la Snagov. *Opere alese*, vol II, Ed. Cugetarea – Georgescu Delafras București;
- [12] Păcurariu, M., (1994). *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol II, (2nd ed.), E.I.B.M.B.O.R., București;
- [13] Piru, Al., (1970). *Istoria literaturii române*, vol I, Ed. Didactică și Pedagogică, București;
- [14] Rădulescu, M., (1997). *Antim Ivireanul, învățător, scriitor, personaj.*, Ed. Ramida, București;
- [15] Șerbănescu, N., (1956). Antim Ivireanul Tipograf. *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 8-9, LXXIV, pp. 766-774;
- [16] Șerbănescu, N., (1944), *Istoria Mănăstirii Snagov*, București;

- [17] Ștrempel, G., (1997). *Antim Ivireanul*, Ed. Academiei Române, București;
- [18] Ulariu, G., (2011) *Antim Ivireanul*, Târgu Jiu;
- [19] Zamfir, M., (2013) Scrierile Sfântului Antim în unificarea limbii române literare. *Șerban*

Cantacuzino, Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – Promotori ai limbii române în cult, Ed. Cuvântul Vieții, București.